

“Ik ben Charlie Hebdo. Zo, wie volgt?”

Een framinganalyse van online discussies over de aanslag
op Charlie Hebdo op het vernaculaire web

Anouk Onderwater (s1624733)

Begeleider: Peter Burger

Tweede lezer: Sebastiaan van der Lubben

Datum: 20-06-2016

Master Journalistiek en Nieuwe Media

Universiteit Leiden

Samenvatting

In januari 2015 is er een aanslag gepleegd op de redactie van Charlie Hebdo in Parijs. De media besteden veel aandacht aan de aanslag en aan eventuele daders. Veel mensen wantrouwen de traditionele nieuwsmedia, wat voortkomt uit wantrouwen ten opzichte van gevestigde instituties. Op het vernaculaire web worden dan ook alternatieve verklaringen voor de aanslag besproken. Het vernaculaire web is de verzameling van fora, blogs, wiki's, lezersreacties op nieuwssites, sociale netwerken en andere virtuele omgevingen, die zich kenmerken door een niet-institutionele retoriek (Burger, 2014, p.288). Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de frames die naar voren komen op het vernaculaire web rondom de aanslag op Charlie Hebdo. Het onderzoeksmateriaal bestaat uit reacties onder berichten over Charlie Hebdo op de Facebookpagina van de NOS. Er is een framinganalyse gedaan en daaruit kwamen drie frames naar voren. Allereerst het 'De moslims hebben het gedaan'-frame. Bij dit frame speelt de gedachte dat moslims schuld hebben aan de aanslag op Charlie Hebdo. De islam wordt in een kwaad daglicht gezet. Framevertegenwoordigers zijn hier met name ongelovige, Nederlandse mensen. Het tweede frame dat is gevonden, is het 'De islam krijgt onnodig de schuld'-frame. Aanhangers van dit frame vinden dat de islam onterecht verantwoordelijk wordt gehouden voor terroristische acties en dat gelovigen hiervan de dupe zijn. Framevertegenwoordigers zijn hier zowel moslims als niet-moslims. Het derde en laatste frame is het 'Het is een complot'-frame. Framevertegenwoordigers, die ook hier zowel moslims als niet-moslims zijn, staan zeer wantrouwend tegenover de berichtgeving van de media en geloven dat de aanslag op Charlie Hebdo een complot is.

Voorwoord

Deze masterthesis is geschreven in het kader van de masteropleiding Journalistiek en Nieuwe Media aan de Universiteit Leiden. Er is onderzoek gedaan naar frames op het vernaculaire web rondom de aanslag op Charlie Hebdo in Parijs.

Het schrijfproces en de analyse vond ik ontzettend interessant en leerzaam, maar dat wil niet zeggen dat het altijd soepel verliep. Een thesis schrijven en tegelijkertijd vakken volgen, werken en stage lopen viel niet altijd goed te combineren. 'Die scriptie, die komt er wel', dacht ik vaak. En ik heb gelijk gekregen, want hier is hij dan! Ik ben trots op het resultaat. Ik wil mijn begeleider Peter Burger zeer bedanken voor zijn feedback, maar ook zeker voor zijn geduld.

Op naar een nieuw avontuur!

Anouk Onderwater

Amsterdam, juni 2016.

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Voorwoord	2
1. Inleiding	5
1.1 Aanleiding	5
1.2 Relevantie	6
1.3 Vraagstelling	7
1.4 Leeswijzer	7
2. Theoretisch kader	8
2.1 Wantrouwen mainstream media	8
2.2 Vernaculaire web	9
2.2.1 Het vernaculaire web: een plek voor online discours	10
2.2.2 De opkomst van het vernaculaire web	11
2.2.3 Het vernaculaire web gebruiken om een eigen waarheid te creëren	11
2.3 Framing	12
2.3.1 Wat is framing?	12
2.3.2 Framing devices, reasoning devices en frame packages	13
2.4 Een groeiende kloof: 'wij' versus 'zij'	14
2.5 Samenvatting	14
3. Methode	16
3.1 Onderzoeksmethode	16
3.1.1 Kwalitatieve inductieve framinganalyse	16
3.1.2 De procedure van een framinganalyse	17
3.2 Materiaal	18
4. Resultaten	19
4.1 Frame 1: 'De moslims hebben het gedaan'	19
4.2 Frame 2: 'De islam krijgt onnodig de schuld'	22
4.3 Frame 3: 'Het is een complot'	25
4.4 Samenvatting	28
5. Conclusie en discussie	29
5.1 Conclusie	29
5.2 Discussie	30

Literatuurlijst	32
Bijlagen	35
1. Fase 1: Open coderen	35
2. Fase 2: Axiaal coderen	60
3. Fase 3: Selectief coderen	61
4. Onderzoeksmateriaal	64

1 INLEIDING

Woensdag 7 januari 2015, 11.30 uur, Parijs. Twee mannen dringen de hoofdredactie van het satirische weekblad Charlie Hebdo binnen, waar op dat moment de wekelijkse redactievergadering plaatsvindt. De mannen, gekleed in het zwart, bewapend met Kalasjnikovs en een raketwerper, schieten in het rond. Op internet verschijnen gruwelijke beelden, waarop te zien is hoe de daders na de aanslag naar buiten rennen en de gearriveerde politie beschieten. Op het filmpje is te zien dat één van de daders naar een beschoten agent toe rent, om hem van dichtbij nogmaals in zijn hoofd te schieten. In totaal vallen er twaalf doden, onder wie acht journalisten.

De wereld is in shock. Dit is niet enkel een aanslag op de redactie van Charlie Hebdo, dit is een aanval op de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting. In het weekblad is een aantal keer een spotprent van de profeet Mohammed verschenen. Volgens getuigen riepen de daders “Allahoe akbar”, wat ‘God is groot’ betekent. Nog geen drie uur na de aanslag verscheen op sociale media de leus ‘*Je suis Charlie*’. In veel Europese steden zijn groepen mensen dezelfde avond nog de straat op gegaan, om hun medeleven en solidariteit te tonen. Demonstratief werden er pennen en potloden in de lucht gestoken, als symbool voor persvrijheid.

1.1 Aanleiding

De media komen al snel met namen van de daders: de broers Chérif Kouachi en Saïd Kouachim, beiden geboren in Parijs. Na de aanslag zijn ze gevluht, om vervolgens op 9 januari een gijzeling te beginnen in een drukkerij in Dammartin-en-Goële. Bij een politiebestorming op de drukkerij worden de twee broers doodgeschoten. De aanslag wordt opgeëist door de terroristische organisatie Al Qaeda. Een paar uur na de eerste aanslag worden door burgers op internet de eerste alternatieve verklaringen voor de aanslag besproken. Sommigen wijzen duidelijke daders aan, zoals de Amerikaanse of Israëliëse inlichtingendiensten, die genoeg motieven zouden hebben om als daders aangewezen te worden. Anderen theorieën gaan niet over specifieke namen of organisaties, maar trekken de hele aanslag in twijfel, omdat er een aantal inconsistenties zou zijn. De politieagent bijvoorbeeld, die van dichtbij in zijn hoofd is geschoten, zou nog leven. Aanhangers van dit idee geven als bewijs dat er geen bloed te zien is in het filmpje. Het digitale tijdperk waarin we anno 2016 leven biedt onbeperkte mogelijkheden voor het verspreiden en bespreken van deze alternatieve verklaringen en theorieën.

In dit onderzoek worden de reacties op de berichten over de aanslag in Parijs op de NOS Facebookpagina geanalyseerd. In welke kaders zijn deze reacties in te delen? Wordt er vooral paniek gezaaid? Geloven mensen sterk in complottheorieën rondom de aanslag? Zijn het met name

beledigingen jegens religies, of bijvoorbeeld moslims die afstand nemen van de aanslagen? Wat veel reacties in ieder geval gemeen hebben, is dat ze de ideeën die door traditionele media over de aanslag worden gegeven in twijfel trekken. Alle reacties onder de berichten op de Facebookpagina vallen onder het vernaculaire web. Het vernaculaire web is de verzameling van fora, blogs, wiki's, lezersreacties op nieuwssites, sociale netwerken en andere virtuele omgevingen, die zich kenmerken door een niet-institutionele retoriek (Burger, 2014, p.288). Burgers gebruiken het vernaculaire web om hun eigen waarheid te construeren. De autoriteit van de gevestigde, traditionele media staat onder druk.

1.2 Relevantie

Dit onderzoek is erop gericht om inzicht te verkrijgen in de frames die naar voren komen in het online discours dat gevoerd wordt op de Facebookpagina van de NOS. Er wordt niet geprobeerd om, voor zover deze al bestaat, een verklaring te vinden voor de aanslag op Charlie Hebdo. Wie de precieze daders zijn en welke redenen zij hadden om de aanslag te plegen, doet er in dit onderzoek niet toe. Het doel is om de reacties van burgers op het vernaculaire web in kaart te brengen, met als uitgangspunt de reacties op berichten over de aanslag.

Een framinganalyse is een veel gebruikte onderzoeksmethode, van het vernaculaire web wordt vaker onderzoeksmateriaal gehaald en sinds de aanslagen in New York op 9/11 is er veel onderzoek gedaan naar aanslagen en terrorisme. Zo bestaan er studies over framing waarin niet wordt gekeken naar het online discours, maar naar de daders van aanslagen, zoals Tristan van der Vliet (Blok, 2012) of Al Qaeda (Van Dijk, 2006), om zo het profiel van de daders in kaart te brengen. Daarnaast zijn er ook studies waarin wel door middel van een framinganalyse naar het online discours wordt gekeken, maar het onderzoeksmateriaal bestaat uit een ander deel van het vernaculaire web. Bijvoorbeeld het onderzoek van Burger (2014) over misdaadsagen op internetfora. In dit onderzoek wordt het vernaculaire web uitgebreid uiteengezet. Ook is al eerder onderzoek gedaan naar de reacties op het vernaculaire web op de aanslag op Charlie Hebdo, bijvoorbeeld door Giglietto en Lee (2015). Echter maakten zij gebruik van het medium Twitter en onderzochten zij een bepaalde hashtag. Anders van aard is het huidige onderzoek. Niet eerder is er door middel van een framinganalyse gekeken naar reacties op de aanslag op Charlie Hebdo op Facebook. Het huidige onderzoek levert daarom een bijdrage aan de tot nu toe ontbrekende literatuur rondom de combinatie van framing, sociale media en de aanslag op Charlie Hebdo.

Een van de grootste maatschappelijke problemen op dit moment in Nederland is de groeiende kloof tussen een deel van de Nederlandse bevolking en migranten. Ook de komst van grote groepen vluchtelingen uit onder andere Syrië zorgt voor reuring in de maatschappij. Naar mijn idee is het

begrijpen van elkaars denkbeelden een eerste stap om een poging te wagen de kloof te verkleinen. Het in kaart brengen van de frames die te vinden zijn in de reacties op de Facebookpagina, levert een maatschappelijke bijdrage omdat de denkbeelden zo wellicht beter begrepen kunnen worden. Het interactieve karakter van Facebook zorgt, zeker op een grote pagina als van de NOS, vaak voor een warboel aan reacties en meningen. Burgers gaan de discussie met elkaar aan, maar op een onoverzichtelijke manier. Door een framinganalyse worden deze denkbeelden duidelijker en is er meer inzicht in hoe de burger denkt over een gebeurtenis of over de berichtgeving van traditionele media, in dit geval de NOS.

1.3 Vraagstelling

In dit onderzoek worden de denkbeelden die naar voren komen in het online discours over de aanslag op Charlie Hebdo geanalyseerd, door middel van een inductieve inhoudsanalyse. De onderzoeksvraag die hierbij centraal staat luidt:

‘Welke frames komen op het vernaculaire web naar voren als het gaat om de aanslag op Charlie Hebdo?’

Er wordt gezocht naar frames in de reacties bij berichten over de aanslag op Charlie Hebdo op de Facebookpagina van de NOS. Er is gekozen voor de NOS omdat van alle nieuwsorganisaties met een Facebookpagina, de NOS verreweg de meeste volgers heeft.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt eerst besproken hoe het komt dat de traditionele media tegenwoordig niet altijd meer direct worden geloofd. Daarna wordt dieper ingegaan op het vernaculaire web. Ook wordt het concept framing uitgelegd en wordt de groeiende kloof tussen autochtonen en allochtonen nader toegelicht. In hoofdstuk 3 wordt de onderzoeksmethode, een inductieve framinganalyse, besproken. De resultaten van het onderzoek worden besproken in hoofdstuk 4. In hoofdstuk 5 worden de conclusies die naar aanleiding van de gevonden resultaten getrokken kunnen worden besproken en komt de discussie aan bod, waarin kritisch wordt gekeken naar het onderzoek en aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek.

2 THEORETISCH KADER

In dit hoofdstuk zal uitleg worden gegeven over verschillende concepten en aspecten die aan dit onderzoek ten grondslag liggen. Allereerst zal het wantrouwen ten opzichte van de mainstream media worden besproken, wat in verband staat met de opkomst met het vernaculaire web. Daarna zal het vernaculaire web uitgebreid aan bod komen. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op het verschijnsel complotdenken. Hierna volgt een uitleg over frames en de werking van frames. Ten slotte zal de groeiende kloof tussen autochtonen en allochtonen nader worden toegelicht.

2.1 Wantrouwen mainstream media

De opkomst van het vernaculaire web (zie 2.2) wordt in dit onderzoek verklaard door drie redenen welke allen slaan op het toenemende wantrouwen van burgers ten opzichte van de gevestigde, traditionele media.

Ten eerste is het gezag van de mainstream nieuwsmedia als leveranciers van betrouwbare, geautoriseerde kennis onder druk komen te staan (Burger, 2014, p.278). Journalisten beroepen zich op een beperkt aantal bronnen, waar zij autoriteit aan toekennen (Gans, 1979, p.130). Dit zijn met name institutionele bronnen zoals de overheid, de gevestigde media en de wetenschap (Van Hout & Burger, 2015, p.9). De autoriteit van deze instituties wordt door burgers tijdens de hedendaagse gezagscrisis in twijfel getrokken. Het afnemende vertrouwen in de journalistiek hangt dan ook samen met wantrouwen in de institutionele bronnen (Gronke & Cook, 2007). Door het publiek wordt in toenemende mate van de nieuwsmedia gevraagd dat zij de nieuwsproductie meer blootleggen en publiekelijk verantwoorden (Pritchard, 2000). Wat hier ook een rol speelt is dat de emanciperende burger steeds cynischer en sceptischer wordt over journalisten. Het publiek wordt mondiger en legt zich minder snel neer bij autoriteiten, waaronder die van de journalistieke gatekeeper (Cappella, 2002). Lee (2005) omschrijft cynisme als de fundamentele afwezigheid van vertrouwen en het gevoel 'verraden' te zijn. 'Mediascepticism' wordt door Tsfati en Cappella (2003, p.506) als volgt omschreven: "a subjective feeling of mistrust toward the mainstream news media". Een mondig publiek dat weinig vertrouwen heeft in de autoriteiten en cynisch en sceptisch is over de traditionele journalistiek vormt de basis voor het ontstaan van het vernaculaire web.

Een tweede reden waarom er groeiend wantrouwen bestaat jegens de traditionele media is volgens Brants (2008) te vinden in iets wat zowel als een risico als een uitdaging gezien kan worden: de virtuele democratie. Het internet biedt de ruimte om de meest uiteenlopende informatie te communiceren en een dialoog aan te gaan met de meest diverse personen. De drempel om op internet te participeren

in een discussie is laag en hierdoor ontstaat een grote mate van interactiviteit. Het gevolg is dat de grens tussen gebruiker van het nieuws en de producent van het nieuws vervaagt (Deuze, 2004). Het feit dat het publiek online participeert en daar zijn eigen nieuws kan maken, botst met de traditionele opvattingen van de journalistieke professionaliteit: dat alleen een professionele journalist in staat is om de juiste journalistieke keuzes te maken (Van der Wurff & Schönbach, 2012). De producent van het nieuws, de journalist, verliest dus zijn unieke positie als gatekeeper. Een gatekeeper kan autonoom bepalen wat wel en niet naar buiten wordt gebracht en wat dus wel of niet het publiek bereikt (Van der Wurff & Schönbach, 2012). Hierdoor komt de verhouding tussen journalistiek en publiek scheef te staan (Singer, 2010).

Wat ten slotte een rol kan spelen bij het wantrouwen jegens traditionele media is dat sommigen beweren dat er vandaag de dag geen absolute waarheid bestaat. Gevers (1998, p.99) stelt dat onze maatschappij een sociale constructie is. Omdat burgers deel uitmaken van die maatschappij, moet ook onze kennis worden beschouwd als een sociale constructie. Van Bortel (2013) sluit hier bij aan door te stellen dat onze waarheid hierdoor relatief en contextafhankelijk is. Dit impliceert dat er verschillende waarheden kunnen bestaan. De waarheid die ons wordt verteld door de traditionele nieuwsmedia, wordt daardoor sneller in twijfel getrokken. Op het vernaculaire web is het mogelijk verschillende 'waarheden' naast elkaar te leggen.

2.2 Vernaculaire web

De hiervoor besproken drie redenen kunnen de opkomst en het succes van het vernaculaire web verklaren. Zoals besproken in de inleiding is het vernaculaire web de verzameling van fora, blogs, wiki's, lezersreacties op nieuwssites, sociale netwerken en andere virtuele omgevingen, die zich kenmerken door een niet-institutionele retoriek (Burger, 2014, p.288). Typerend voor het vernaculaire web is het hybride karakter. De communicatievormen zijn niet-institutioneel, maar dit betekent niet dat het geheel los staat van het institutionele. Het medium waarop mensen met elkaar in dialoog gaan wordt vaak geproduceerd en onderhouden door instituties (Howard, 2008a).

Letterlijk¹ staat 'vernacular' voor 'the everyday language spoken by a people as distinguished from the literary language'. Het gaat dus om de alledaagse taal van het volk. Volgens Howard (2008a, p.495) is het begrip ontstaan in het oude Rome. Een 'verna' was een slaaf geboren in gevangenschap. De verna was een hybride product van zowel de Romeinse, onderdrukkende instituties als de cultuur waar de

¹ YOUR DICTIONARY, [www.http://www.yourdictionary.com/vernacular](http://www.yourdictionary.com/vernacular), geraadpleegd op 11 juni 2016.

slaf van afkomstig was. Het woord 'vernaculair' (letterlijk: volkstaal) komt voort uit de periode van verschillende gesproken dialecten in het Latijn, die gezamenlijk 'vulgar Latin' werden genoemd. Deze diversiteit aan dialecten stond los van de geschreven talen van Romeinse instituties, het klassieke Latijn en later het klassieke Grieks. Deze kruising van institutioneel en niet-institutioneel vormt de basis voor het begrip. Howard (2008a, p.497) noemt het 'the dialectical vernacular': een discours dat schommelt tussen het institutionele en het vernaculaire.

Ook Lantis (1960, p.202) heeft het over deze tweedeling. Zij gebruikte de term 'vernaculair' om te refereren aan 'het alledaagse'. High culture was alleen toegankelijk voor de elite van de samenleving, maar de vernaculaire cultuur voor iedereen. Hieruit volgden twee ideeën over het vernaculaire. Aan de ene kant is de alledaagse volkstaal beschikbaar voor achtergestelde individuen of groepen en aan de andere kant is het juist een gezamenlijke hulpbron, beschikbaar voor iedereen door het sociale, informele karakter. Uit deze dubbele betekenis werd geconcludeerd dat het vernaculaire een discours is dat bestaat binnen de dominante cultuur, maar wel apart daarvan. Enerzijds is het vernaculaire dus een lokaal discours, dat zich onderscheidt van het discours van grote instituties. Het gaat om de stem van de ondergeschikte waarvan het de bedoeling is dat deze boven de dominante stem uitkomt. Anderzijds wordt vernaculair gezien als een 'gedeelde bron', een volkstaal die bestaat uit een veelheid van stemmen. Deze stemmen komen op binnen de niet-institutionele publieke sfeer.

2.2.1 Het vernaculaire web: een plek voor online discours

Het vernaculaire bestaat dus al langer, maar het vernaculaire web pas sinds het ontstaan van het internet. Howard (2008b, p.195) omschrijft het als volgt:

"Taken as a whole, this technology-dependent but other than-institutional process of dynamically interconnecting discursive activity is appropriately termed 'the vernacular web'".

Het gaat om een nieuw, online veld voor het publieke discours (Howard, 2008a, p.195). Het discours kan niet-institutioneel zijn, maar de online plek waar het discours gevoerd wordt is het vaak wel. Zo ook het medium dat gebruikt wordt in dit onderzoek: de Facebookpagina van de NOS. Aan de ene kant zijn de reacties onder berichten op de NOS Facebookpagina typerend voor het vernaculaire web. Er worden informele discussies gevoerd tussen burgers en meningen verkondigd die niet snel te horen zijn in de nieuwsmedia. Maar aan de andere kant wordt de pagina wel beheerd door de NOS, een van de meest traditionele omroepen in Nederland. Op de Facebookpagina zijn spelregels te vinden waar gebruikers zich aan moeten houden, waardoor het vernaculaire discours niet volledig vrij is maar enigszins beperkt wordt door een institutie. Volgens Howard (2008a, p.497) is het vernaculaire web

dan ook een web van communicatie waarbij het institutionele en het niet-institutionele elkaar kruisen. Het vernaculaire heeft het institutionele nodig om zich van te onderscheiden.

2.2.2 De opkomst van het vernaculaire web

Tot ongeveer het jaar 1995 waren de institutionele websites nog dominant op het web. Er waren wel veel mensen die werkten aan een vernaculaire site, maar het discours op hun site was lastig te vinden doordat de institutionele sites overheersten. Maar door nieuwe technologische ontwikkelingen werd het steeds gemakkelijker voor burgers om informatie te delen op het web. Zo werd het gebruik van het internet interactiever en werd vernaculaire content steeds meer gemixt met institutionele content (Howard, 2008a, p.501). Deze ontwikkeling wordt ook wel 'Web 2.0' genoemd.

Zoals besproken in paragraaf 2.1 biedt het internet tegenwoordig de ruimte om informatie te communiceren en een dialoog aan te gaan met de meest diverse personen. Howard (2008a, p.490) noemt dit ook wel de 'participatiecultuur'. Iedereen kan op internet zijn stem laten horen, bijvoorbeeld door middel van blogs, online fora en sociale media. Dit in tegenstelling tot traditionele media, waar het meer draait om een monoloog en eenrichtingsverkeer. Het participerende karakter van het internet zorgt er voor dat iedereen kan deelnemen aan het online discours en zo ook kan reageren op berichten van de traditionele nieuwsmedia, ook mensen die eerder waren uitgesloten van het debat (Tackett-Gibson, 2008, p.247).

2.2.3 Het vernaculaire web gebruiken om een eigen waarheid te creëren

Als reactie op het gebrek aan vertrouwen in de gevestigde, traditionele media waarin gebruikt wordt gemaakt van beperkte, institutionele bronnen, gebruiken burgers steeds vaker het vernaculaire web. Dit geeft burgers de mogelijkheid om hun eigen waarheid te construeren. In dit onderzoek staan reacties op de Facebookpagina van de NOS centraal. Het gaat om reacties onder de berichten over de aanslag op Charlie Hebdo. Wie globaal naar deze reacties kijkt, ziet dat veel mensen een mening plaatsen over wat zij denken dat er is gebeurd. Dit komt vaak niet overeen met wat de media naar buiten brengen. Soms wordt dit zelfs letterlijk geuit ("Als je het ingewikkeld genoeg maakt begrijpt niemand t meer en gelooft dan maar wat de media zegt . Brainwash!!!"²). Dit onderzoek moet het eerst nog uitwijzen, maar in eerste instantie lijkt het alsof veel burgers die op de berichten reageren denken dat 'er iets anders achter de aanslag zit' dan de media ons vertellen, of 'er iets niet klopt' aan het verhaal van de media.

² NOS Facebookpagina, https://www.facebook.com/nos/posts/1017722341576657?reply_comment_id=1017729248242633&total_comments=26, geraadpleegd op 17 juni 2015.

Zoals hierboven besproken biedt het vernaculaire web de mogelijkheid om een eigen 'waarheid' te creëren. Een mogelijkheid die complotdenkers graag aangrijpen, aangezien zij de gevestigde orde flink wantrouwen (Sunstein & Vermeule, 2009, blz.7). Keeley (1999) stelt dat een complottheorie een bedachte verklaring is voor een gebeurtenis welke ingaat tegen het algemeen aanvaarde verhaal. Door het internet is er een snelle toename in het geloven in complottheorieën (Aupers, 2012, blz. 26). Ook hij stelt dat traditionele media steeds meer worden gewantrouwd en het internet als meer 'democratisch' wordt ervaren. Het internet biedt een plek om kritisch naar 'officiële verklaringen zoals gegeven in de media' te kijken om vervolgens eigen gedachten en theorieën met anderen te delen (Aupers, 2012, blz. 27).

Dat het vernaculaire web een plek is om complottheorieën te bespreken, wordt ook duidelijk in het artikel 'Op zoek naar Mo Modaal in tijden van Charlie', geschreven door Peter Burger en verschenen op Volkskrant.nl op 30 januari 2015. Hij stelt dat Facebook een goed middel is voor research en interactie en noemt het 'de betere vox pop': hier zou de 'gemiddelde moslim' van zich laten horen.

2.3 Framing

In dit onderzoek worden de denkbeelden rondom de aanslag op Charlie Hebdo, geuit op de Facebookpagina van de NOS, in kaart gebracht. Er wordt getracht om deze reacties in te delen in frames.

2.3.1 Wat zijn frames?

Een frame is een invalshoek waaruit mensen berichten om betekenis te geven aan de werkelijkheid (Gamson & Modigliani, 1989). Reese, Gandy & Grant (2001, p.11) definiëren frames als 'organizing principles that are socially shared and persistent over time, that work symbolically to meaningfully structure the social world'. Volgens Goffman (1974) classificeren, organiseren en interpreteren we onze ervaringen in het leven om ze zo 'in ons hoofd' op te slaan. Hierdoor ontstaan er cognitieve interpretatieschema's die gebruikt worden om allerlei gebeurtenissen en informatie te registreren en te labelen. Een frame kan gezien worden als een hulpmiddel om de wereld om ons heen beter te begrijpen (Pan & Kosicki, 1993). Of zoals Lakoff (2004) beschrijft: 'mental structures that shape the way we see the world'. Volgens Entman (1993, p.52) is een frame aan de volgende vier elementen te herkennen: (1) het definiëren van een probleem, (2) het identificeren van de oorzaak van het probleem, (3) het maken van een morele evaluatie en (4) het aanbevelen van oplossingen voor het probleem. In de meeste frames komen alle vier de elementen terug, maar dit is niet noodzakelijk.

2.3.2 Framing devices, reasoning devices en frame packages

Framing is het proces waarbij er betekenis wordt gegeven aan een gebeurtenis met als resultaat een frame. Frames kunnen de zojuist besproken cognitieve interpretatieschema's activeren. Ze roepen gevoelens of argumenten op die niet expliciet in de tekst worden genoemd (Van Gorp, 2006). Elk frame kan gezien worden als een 'frame package': een geheel van elementen die gezamenlijk functioneren als een frame. Een frame package bestaat uit twee onderdelen: framing devices en reasoning devices. Met framing devices worden woordkeuzes, metaforen, voorbeelden, beschrijvingen, argumenten en visuele beelden bedoeld. Deze devices kunnen het frame niet bij elkaar houden, omdat ze vaak het vermogen om andere gebeurtenissen en onderwerpen uit te leggen missen (Fisher, 1997, zoals geciteerd in Van Gorp, 2007). Reasoning devices kunnen dit wel. De reasoning devices zijn ook wel de expliciete en impliciete uitspraken over rechtvaardiging van het probleem (Gamson & Modigliani, 1989). Ze moeten verbonden zijn aan het frame, maar hoeven niet letterlijk in de tekst naar voren te komen. De functies van reasoning devices komen overeen met de zojuist besproken vier elementen van Entman (1993, p.52). Het doel van een framinganalyse, de methode die gebruikt wordt in dit onderzoek, is om frame packages te reconstrueren.

2.4 Een groeiende kloof: 'wij' versus 'zij'

Met dit onderzoek wordt gepoogd denkbeelden rondom de aanslag op Charlie Hebdo van zowel autochtone als allochtone discussiedeelnemers in kaart te brengen. Dit kan van veel waarde zijn gezien de huidige politieke en maatschappelijke problemen met betrekking tot aanslagen en extremisme, die gelinkt worden aan de islam. Volgens Van der Woude (2007, p.159) is er een duidelijke wijziging zichtbaar als je kijkt naar de houding van autochtonen ten opzichte van allochtonen, moslims in het bijzonder. Dit komt zegt zij doordat "het allochtonenvraagstuk onder invloed van (de dreiging van) terrorisme zo langzamerhand is verworden tot een moslimvraagstuk en dat er in toenemende mate sprake is van polarisatie en angst voor moslims". De autochtonen maken zich zorgen om de 'islamisering van Nederland', men is angstig voor alles wat 'anders' is (Tillie, 2008). Steeds meer Nederlanders zijn bang voor de groei van het aantal radicaliserende moslims in ons land en doen hier openbare uitspraken over. Deze uitspraken zijn vaker niet dan wel onderbouwd en raken daardoor vaak een gevoelige snaar bij bepaalde groepen migranten, die het gevoel hebben over een kam te worden geschoren met extremisten. Er ontstaat op deze manier een kloof tussen Nederlanders en allochtonen. Dat het grootste gedeelte van de angstige groep autochtonen deze denkbeelden vormt naar aanleiding van wat zij zien en horen in de media, is niet gek. Zeker niet als het nieuws over allochtone en autochtone Nederlanders wordt verwoord vanuit het 'wij-zij'-perspectief (Shadid, 2005) en er bij nieuws omtrent (dreiging van) aanslagen gefocust wordt op de achtergrond van de daders,

het feit dat het moslims zijn (Van der Woude, 2007, p.165). Volgens Van Dijk (2000, p.308) is het een vaak voorkomend verschijnsel in westerse media: de negatieve representatie van 'de ander', gecombineerd met een positieve representatie van de eigen groep. Dit zou komen door de elite, omdat zij de toegang tot het nieuws reguleert.

Dat het 'wij' versus 'zij' gevoel ook leeft onder allochtone jongeren, blijkt uit een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau. In 'Werelden van verschil' (2015) is onderzoek gedaan naar de sociaal-culturele posities, wereldbeelden en attitudes ten opzichte van (religieus geïnspireerd) geweld van zowel Turks-Nederlandse als Marokkaans-Nederlandse jongeren. In dit kwalitatief onderzoek kwamen een aantal uitspraken naar voren die interessant zijn voor dit huidige onderzoek.

Zo blijkt uit het onderzoek dat veel moslimjongeren eerst het nieuws op Turkse/Arabische zenders kijken en vervolgens het Nederlandse nieuws. Het verschil in berichtgeving tussen deze twee kanalen kan zorgen voor verwarring en woede. Dit maakt de jongeren ontvankelijk voor complotdenken (Van Wonderen en Wagenaar, 2015, p.7). De theorieën die onder deze jongeren leven, zijn voor hen een poging om de situatie begrijpelijk en overzichtelijk te houden. Ook het vernaculaire web is een plek waar jongeren hun nieuws vandaan halen. De informatie op deze kanalen is vaak radicaal islamitisch van aard en er wordt een bepaalde 'waarheid' verkondigd. Ze komen hier in aanraking met informatie die hun gevoel van ervaren onrecht en uitsluiting versterkt. Dit gegeven zal later in de Facebookreacties wellicht blijken.

Daarnaast zijn de jongeren in het onderzoek erg kritisch over de Nederlandse media. Zo stellen de jongeren dat de westerse media alleen aandacht besteden aan moslims als ze om negatieve reden in het nieuws zijn, als dader, maar wanneer een moslim iets goeds heeft gedaan, of slachtoffer is, dan is er niets over te zien of horen. Veel Turks-Nederlandse jongeren vinden de berichtgeving over moslims en migranten eenzijdig. Dit leidt tot frustratie en wantrouwen ten opzichte van de media. Ook de Marokkaans-Nederlandse jongeren spreken over meten met twee maten door de media: "Als een moslim een aanslag pleegt, schrijven westerse media dat vooral toe aan het Islamitisch geloof, waarna er van moslims wordt verwacht dat ze publiekelijk afstand nemen." Dit terwijl er afkeer en onbegrip is onder de jongeren dat IS geweld gebruikt uit naam van de islam. De praktijken die IS hanteert zijn volgens hen strijdig met de waarden van het geloof.

2.5 Samenvatting

Uit de voorgaande paragrafen blijkt dat er wantrouwen bestaat tegen de traditionele nieuwsmedia, voortkomend uit wantrouwen ten opzichte van gevestigde instituties. Dit verklaart de opkomst en het

succes van het vernaculaire web. Het vernaculaire web is een open plek voor online discours, waarbij de mogelijkheid bestaat om een eigen 'waarheid' te creëren. Deze eigen 'waarheid' uit zich soms in complottheorieën, wat vervolgens weer kan leiden tot het vergroten van de maatschappelijke kloof tussen autochtonen en allochtonen. Dit onderzoek tracht het online discours tussen deze groepen in kaart te brengen, toegespitst op berichtgeving over de aanslag op Charlie Hebdo.

3 METHODE

In dit hoofdstuk zal de gebruikte onderzoeksmethode worden besproken. Eerst wordt er uitleg gegeven over de methode, vervolgens komt de werkwijze aan bod en ten slotte zal het onderzoeksmateriaal nader worden toegelicht.

3.1 Onderzoeksmethode

In dit onderzoek wordt gekeken welke frames naar voren komen in de reacties op berichten over de aanslag op Charlie Hebdo op de Facebookpagina van de NOS. De onderzoeksmethode die hiervoor gebruikt wordt is een kwalitatieve inductieve framinganalyse. Het corpus wordt geanalyseerd en daaruit wordt geprobeerd de aanwezige verschillende frames te destilleren.

3.1.1 Kwalitatieve inductieve framinganalyse

Kenmerkend voor deze onderzoeksmethode is het inductieve karakter. Dit houdt in dat er met een 'open geest' gekeken wordt naar het materiaal, zodat frames minder snel over het hoofd gezien (Van Gorp, 2006). Bij een kwalitatieve framinganalyse ligt de nadruk op de productie en de analyse van descriptieve gegevens en niet van numerieke gegevens (Pleijter, 2006).

Van Gorp (2006) zegt over de betrouwbaarheid van een inductieve strategie het volgende: 'Een frame opvatten als een impliciete 'hint' van hoe een boodschap over een bepaald onderwerp begrepen moet worden, maakt dat het principe van betrouwbaarheid in het geding komt.' Er komt namelijk altijd interpretatie door de frameanalist aan te pas, omdat een frame zich ontwikkelt in de latente betekenisstructuur van een tekst. Om de betrouwbaarheid te vergroten geeft Van Gorp als oplossing om alleen de manifeste inhoud te analyseren. Echter, geeft hij zelf al aan, kan dit funest zijn voor de validiteit. Daarom moet er bij een framinganalyse een optimaal evenwicht worden gevonden tussen validiteit en betrouwbaarheid. Idealiter gebeurt dit door zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve framinganalyse uit te voeren. Het kwalitatieve deel wordt eerst uitgevoerd. In deze fase worden de frames op een inductieve wijze gereconstrueerd om zo een waaier aan mogelijke frames te creëren. In de daaropvolgende deductieve fase worden via een kwantitatieve framinganalyse de frames, voortgekomen uit de eerste fase, getest. Vanwege beperkingen die dit onderzoek kent qua tijd en omvang, is er voor gekozen alleen de eerste fase, de inductieve framinganalyse, uit te voeren. Ook is het voor dit onderzoek interessanter om inzicht te krijgen in de verschillende soorten frames dan het enkel in kaart brengen van de hoeveelheid frames.

3.1.2 De procedure van een framinganalyse

De kwalitatieve inductieve framinganalyse is volledig gebaseerd op de visie van Van Gorp (2006). Hij gebruikt twee principes en de stapsgewijze methoden uit de grounded theory-benadering. Het eerste principe is het simultaan verlopende proces van verzamelen, coderen en analyseren. Het tweede principe houdt in dat er een voortdurende vergelijking plaatsvindt. Dit biedt een tegenwicht aan de subjectieve betrokkenheid van de frameanalist. Het coderen van de data gebeurt via drie parallel lopende coderingsstrategieën: de open codering, het axiale coderen en het selectieve coderen. Dit zal resulteren in een aantal frame packages.

1. Open coderen

Het open coderen van de teksten houdt in dat de teksten worden gesplitst in verschillende delen, die onderling kunnen worden vergeleken. Zo kunnen de gelijkenissen en de verschillen aan het licht worden gebracht. Al het materiaal wordt systematisch doorgenomen en alle tekstuele elementen die verband houden met het onderwerp van het onderzoek worden genoteerd en gecodeerd. De codes in deze fase kunnen gaan over bijvoorbeeld woordkeuze, stereotypen en visuele beelden.

2. Axiaal coderen

In de fase van het open coderen is er een inventaris gemaakt van de framing devices en in de fase van het axiaal coderen wordt er naar patronen gezocht in deze inventaris. Deze patronen worden in dimensies ondergebracht. Met behulp van de gevonden overeenkomsten, verschillen en tegenstellingen kan gekeken worden of het daadwerkelijk een (nieuw) frame betreft. Daarnaast wordt er in deze fase aandacht besteed aan reasoning devices.

3. Selectief coderen

In de fase van het selectief coderen wordt gezocht naar clusters en worden codes geselecteerd die het omvattende denkbeeld binnen de frames het best weergeven. De coderingen worden hier in een framing matrix geplaatst. In de rij-ingangen staan de verschillende onderscheiden frames en in de kolomingenangen de framing en reasoning devices. Het uiteindelijke doel is om tot een beperkt aantal framebundels te komen.

Ten slotte wordt de geschiktheidstoets uitgevoerd. Dit houdt bij een inductieve framinganalyse in dat er gekeken wordt hoe 'plausibel' de gevonden frames zijn. De frames moeten aan een aantal criteria voldoen. Ten eerst vormt het uitvoerig beschrijven van de framebundels een manier om de dominante positie ervan aan te geven. Ten tweede moet op basis van het frame een gebeurtenis of kwestie te definiëren zijn, door aan te geven wat het probleem is, wie de verantwoordelijkheid draagt en hoe het

probleem op te lossen is. Ten derde moeten de frames voldoende abstract geformuleerd zijn. Ten slotte moet het denkpatroon consistent zijn en moeten de frames zowel leiden tot inzicht als tot begrip.

3.2 Materiaal

Het analysemateriaal, het corpus, bestaat uit online discussies en reacties op de Facebookpagina van de NOS. Het gaat enkel om discussies en reacties die geplaatst zijn onder berichten die betrekking hebben op de aanslag op Charlie Hebdo. Er is gekozen voor het platform Facebook omdat daar gemakkelijk discussies ontstaan tussen burgers, doordat het een heel open en toegankelijk medium is. Daarnaast kunnen de uitingen niet worden beperkt door bijvoorbeeld een maximaal aantal woorden, zoals bij Twitter.

Volgens Koetsenruijter & Van Hout (2014) is een goede richtlijn dat er genoeg materiaal geanalyseerd is wanneer de onderzoeker het gevoel heeft niets nieuws meer tegen te komen. In dit onderzoek is er geen sprake van selectie van het materiaal, maar zal het hele corpus geanalyseerd worden. Op de Facebookpagina van de NOS zijn 23 berichten verschenen over de aanslag op Charlie Hebdo in de periode van zeven tot en met 31 januari 2015, met in totaal 3948 reacties. Het aantal reacties verschilt per bericht, maar het gemiddelde ligt ongeveer op tweehonderd reacties per bericht.

Het gebruikmaken van de reacties van personen als onderzoeksmateriaal dient te worden verantwoord. Dit omdat degenen die de reacties hebben geplaatst dit niet met als doel hebben gedaan om bij te dragen aan een onderzoek. Aan de andere kant is de Facebookpagina van de NOS openbaar en is het duidelijk dat wanneer je daar met naam en foto reageert, deze informatie voor iedereen zichtbaar wordt en blijft. Er is gekozen om enkel de voornamen van de personen die de reacties hebben geplaatst te noemen in dit onderzoek. Dit om de anonimiteit toch enigszins te waarborgen. Bovendien geven de meeste voornamen een indruk van de afkomst van de persoon. Er is aan deze personen geen toestemming gevraagd om de geplaatste reacties te gebruiken in dit onderzoek. Dit gebruik valt onder citaatrecht. De reacties zijn zowel qua vorm als inhoudelijk niet aangepast en typ- en spelfouten zijn dus ook blijven staan. Wel zijn uit sommige reacties irrelevante passages weggehaald en vervangen door '(..)'.

4 RESULTATEN

De resultaten bestaan uit een analyse van de gevonden frames in de online discussies op Facebook. Zoals besproken in hoofdstuk drie zijn de frames gevonden door middel van een kwalitatieve inductieve framinganalyse gebaseerd op de visie van Van Gorp (2006). Het proces van materiaal verzamelen, coderen en analyseren verliep door elkaar. Continu is het materiaal vergeleken. De drie coderingsstrategieën liepen dan ook parallel. Er is open gecodeerd, wat betekent dat de teksten gesplitst zijn in verschillende delen zodat deze onderling kunnen worden vergeleken (zie bijlage 1). Daarnaast is er axiaal gecodeerd: er is gezocht naar patronen binnen de teksten (zie bijlage 2). Ten slotte is er selectief gecodeerd, wat betekent dat de coderingen in een framingmatrix zijn geplaatst (zie bijlage 3). Na het doorlopen van de stappen uit dit proces, is de geschiktheidstoets uitgevoerd. Deze inductieve framinganalyse heeft geresulteerd in drie frames die een rol spelen in het maatschappelijke debat over de aanslag op Charlie Hebdo en naar voren komen op de Facebookpagina van de NOS.

De drie gevonden frames zijn: (1) 'De moslims hebben het gedaan', (2) 'De islam krijgt onnodig de schuld' en (3) 'Het is een complot'. Deze frames kunnen worden gezien als een omvattend denkbeeld waarin de vertegenwoordigers van dit frame geloven en waarmee zij naar buiten treden. Zoals besproken in hoofdstuk twee kan een frame een hulpmiddel zijn om de wereld om ons heen beter te begrijpen (Pan & Kosicki, 1993). Het kan houvast bieden, of een manier zijn om te proberen een gebeurtenis te verklaren.

In dit hoofdstuk zullen de drie frames apart worden besproken aan de hand van de framing matrixen. Het denkbeeld achter het frame wordt uitgelegd en er wordt dieper ingegaan op de reasoning en framing devices. Dit zal worden ondersteund door citaten uit het materiaal. Daarnaast wordt voor zover mogelijk besproken wie de aanhangers van deze frames zijn.

4.1 Frame 1: 'De moslims hebben het gedaan'

Het eerste frame dat kan worden onderscheiden is het 'De moslims hebben het gedaan'-frame. Bij dit frame speelt de gedachte dat moslims schuld hebben aan de aanslag op Charlie Hebdo. De islam wordt in een kwaad daglicht gezet. Dit geloof zou mensen tegen elkaar opzetten en verdeeldheid zaaien (probleemdefiniëring). De verantwoordelijkheid van dit probleem ligt bij moslims (causale verantwoordelijkheid). Om een einde aan dit probleem te maken moet dit geloof worden afgeschaft (oplossing) en de grenzen worden gesloten (handelingsperspectief). Voorstanders van dit frame baseren deze denkwijze op het feit dat vrijheid van meningsuiting boven vrijheid van godsdienst moet

staan (morele basis). Aan deze denkwijze ligt angst voor het geloof ten grondslag (emotionele basis). In elk van de 23 discussies onder de berichten over Charlie Hebdo op de NOS Facebookpagina kwam dit frame overtuigend naar voren.

Frame 1: De moslims hebben het gedaan				
Reasoning devices				
Probleem-definiëring	Causale verantwoordelijkheid	Oplossing/ Handelingperspectief	Morele basis	Emotionele basis
De islam zet mensen tegen elkaar op en zaait verdeeldheid, bijvoorbeeld door dit soort terreuracties.	Gelovigen, in dit geval de moslims.	De grenzen sluiten. Het geloof afschaffen.	Vrijheid van meningsuiting boven vrijheid van godsdienst.	Angst voor het geloof.

Figuur 1 Frame 1: reasoning devices

Het argument dat voorstanders van dit frame aandragen om het standpunt ‘De moslims hebben het gedaan’ kracht bij te zetten is dat het geloof in het algemeen altijd voor problemen zorgt:

“Zoals mijn opa altijd zei: Oorlogen zijn er door mensen die geloven! Dus beter geen geloof! Want aan elk geloof kloppen er dingen niet.”- Ilona, FB en “Waren er alleen maar atheïsten... Was het een stuk leuker op de wereld”- Tommy, FB.

Maar met name de islam wordt verantwoordelijk gehouden voor de aanslag op Charlie Hebdo (*“Overall waar islam is, is trammelant!”* - David, FB). Het geloof wordt negatief neergezet en een aantal mensen is ervan overtuigd dat de islam automatisch problemen met zich meebrengt.

De spotprent van de profeet Mohammed die is verschenen in het tijdschrift Charlie Hebdo wordt in de media aangeduid als de reden van de aanslag. Aanhangers van dit frame snappen niets van de ophef over de spotprent (*“Moslims en humor, het blijft een lastige combinatie”* - Micha, FB en *“Moslims moeten in moslimlanden blijven wonen als ze moeite hebben met westerse normen waarden en humor”* - Diana, FB). Er wordt onderscheid gemaakt tussen ‘wij’ en ‘dat andere volk’ (*“Alles wat wij normaal vinden is een no go in de islam, moeilijk volk.”* – Jan, FB). Dat de spotprent eventueel kwetsend zou kunnen zijn wordt niet begrepen (*“Terecht. Vrijheid van meningsuiting boven vrijheid van godsdienst.”* – Reza, FB).

Frame 1: De moslims hebben het gedaan	
Framing devices	
Metaforen/ Kernbegrippen	Voorbeeld
Islam is het probleem, Wilders heeft gelijk, anti-geloof, achterlijk geloof.	<p>“Islam is duivels slecht voor het lichaam, de ziel en vernietigt de geest.”</p> <p>“Overal waar islam is, is trammelant.”</p> <p>“Oorlogen zijn er door mensen die geloven, dus beter geen geloof.”</p> <p>“Bedankt geloof, voor al het verdriet dat je mij en mijn medemensen brengt.”</p>

Figuur 2 Frame 1: framing devices

Framevertegenwoordigers zijn hier grotendeels ongelovige mensen. Dit is te zien aan het feit dat ze zich negatief uitlaten over alle soorten geloof. Enkele anderen spreken negatief over de islam, maar positief over het christendom:

“Jezus wordt op allerlei fronten aangevallen en wat doen Christenen..? Bidden.. Mohammed wordt aangevallen en wat doen de (extremistische) Moslims..? Keer op keer..? Wat maar weer bewijst dat de God van Abraham, Jacob en Isaak, liefdevol is.” - Willem, FB en “Mee eens Willem, we zullen nog een hoge prijs moeten betalen als christen.” - Marieke, FB.

Een kleine steekproef uit de reacties (zie bijlage 1) wijst uit dat het hier met name om Nederlanders gaat. Wanneer je de Facebookprofielen van de aanhangers van dit frame bekijkt, kan gesteld worden dat het merendeel laagopgeleid is. Dit blijkt uit de informatie die deze mensen op hun profiel hebben ingevuld.

Wat opvalt is dat het publiek dat onder de Facebookberichten reageert en geschaard kan worden onder aanhangers van het ‘De moslims hebben het gedaan’-frame, zeer stellig zijn in hun mening. Ze lijken niet open te staan voor andere meningen of een eventuele discussie:

“Islam is geen religie, wat een hardnekkig misverstand maar een Fascistische ideologie, ook goeie Marokkanen hebben geen geloof, maar zijn gehersenspoeld van jongs af aan. Met mij valt hierover niet te discussiëren.” – Johan, FB en “Elk geloof moet gewoon afgeschaft worden Klaar! Heb je dat gezeik ook niet.” – Danny, FB.

Een framesponsor die duidelijk gelinkt kan worden aan het frame ‘De moslims hebben het gedaan’ is Geert Wilders. Volgens Van Gorp (2007, p.16) is een framesponsor een persoon of organisatie die een

uitgesproken mening heeft over de kwestie. Ook probeert een framesponsor een frame de wereld in te helpen. Geert Wilders is partijleider voor de politieke partij PVV (Partij voor de Vrijheid). Hij staat er om bekend een felle criticus van de islam te zijn en kan daarom als geen ander gezien worden als sponsor van dit frame.

4.2 Frame 2: ‘De islam krijgt onnodig de schuld’

Het tweede frame dat kan worden onderscheiden is het ‘De islam krijgt onnodig de schuld’-frame. De gedachte die bij dit frame centraal staat is dat de islam onnodig in een kwaad daglicht wordt gezet. De islam wordt onterecht verantwoordelijk gehouden voor terroristische acties en gelovigen zijn hiervan de dupe (probleemdefiniëring). De verantwoordelijkheid ligt bij de burgers, media en politici die de islam gelijkstellen aan terrorisme (causale verantwoordelijkheid). Er moet worden gerealiseerd dat een groep extremisten geen geloof representeert en dat moslims en de islam los staan van terroristen (oplossing en handelingsperspectief). De islam de schuld geven zorgt er niet alleen voor dat de goeden onder de kwaden lijden (morele basis), maar ook voor meer haat, argwaan en angst in de maatschappij treden (emotionele basis). Ook dit frame kwam in elk van de 23 discussies onder de berichten over Charlie Hebdo op de NOS Facebookpagina overtuigend naar voren.

Frame 2: De islam krijgt onnodig de schuld				
Reasoning devices				
Probleem-definiëring	Causale verantwoordelijkheid	Oplossing/ Handelingsperspectief	Morele basis	Emotionele basis
De islam wordt onterecht verantwoordelijk gehouden voor terroristische acties, gelovigen zijn hiervan de dupe.	Burgers, media en politici stellen de islam gelijk aan terrorisme.	Realiseren dat een groep geen geloof representeert. En moslims en de islam los zien van terroristen.	De goeden lijden onder de kwaden.	Haat, argwaan en angst in de maatschappij.

Figuur 3 Frame 2: reasoning devices

Het argument dat voorstanders van dit frame met name aandragen om het standpunt ‘De islam krijgt onnodig de schuld’ kracht bij te zetten is dat mensen zich moeten realiseren dat terroristen en extremisten los staan van de islam (*“Het zijn radicale islamieten. Dat is wat anders dan islamieten!!! Geloofswaanzin is echt iets anders dan een geloof”* - Maurice, FB). Er wordt geprobeerd om lezers te overtuigen van dit onderscheid en bovendien wordt besproken dat elk geloof extremisten kent, niet alleen de islam:

“Het lijkt alsof je, als je terroristische acties veroordeelt, tegen islamieten moet zijn. Elk geloof en elke politieke stroming kent extremisten. Veel mensen lijken dan niet te weten. Gebrek aan onderwijs, denk ik.” - Michelle, FB en “Het gaat hier om radicale individuen. De meeste moslims onder ons verafschuwen dit ook. Zij gaan naar de moskee zoals christenen naar de kerk gaan. Enkel om hun geloof te geloven. De islam zelf is niet gevaarlijk, het fascisme en terrorisme uit naam van die zijn gevaarlijk.” - Richard, FB.

Daaruit volgend wordt gesuggereerd dat een kleine groep het verpest voor de rest en de islam los staat van geweld:

“Wel makkelijk om zoiets op een hele geloof af te schuiven.. Een groepje mensen representeren toch niet een heel geloof. Denk eens logisch na” - Dilan, FB en “Islam staat niet voor geweld of wat Isis doet of terroristen doen islam is een vredelievend geloof die niks te maken heeft met wat deze walgelijke en zieke mensen doen. Al deze gekken gaan naar de hel die zulke aanslagen plegen. Dus aub denk na voordat je zegt dat het door de islam komt deze mensen gebruiken de islam voor hun kwade bedoelingen. Als de islam slecht was hadden nu miljarden mensen over de hele wereld aanslagen zitten plegen omdat er zoveel moslims zijn. Maar dat gebeurt niet het is een kleine groep die niet eens moslims mogen worden genoemd die ons geloof in een slecht daglicht zet” - Masoud, FB.

Frame 2: Islam krijgt onnodig de schuld	
Framing devices	
Metaforen/ Kernbegrippen	Voorbeeld
Radicale islamieten, terroristen zijn extremisten, ongelovige wezens, zogenaamde moslims, fanaten misbruiken godsdienst, gelovigen zijn de dupe, moslims zijn slachtoffers	<p>“Geloofswaanzin is iets anders dan geloof.”</p> <p>“Het is een kleine groep doe niet eens moslims genoemd mogen worden.”</p> <p>“Terrorist en moslim: twee woorden die niets met elkaar te maken hebben.”</p> <p>“Als bijvoorbeeld een Amsterdammer een moord pleegt, zijn dan gelijk alle Amsterdammers moordenaars?”</p>

Figuur 4 Frame 2: framing devices

De frames 'De moslims hebben het gedaan' en 'De moslims krijgen onnodig de schuld' sluiten elkaar uit. Er zijn geen framevertegenwoordigers die bij allebei de frames kunnen worden gevonden. Omdat de denkwijzen van beide frames recht tegenover elkaar staan, kunnen ze ook gezien worden als pro en contra frames.

Framevertegenwoordigers zijn zowel moslims als niet-moslims, waarbij er net iets meer reacties van moslims dan van niet-moslims te vinden zijn:

"Ik ben moslim, maar ik heb respect voor andere mensen geloof. Islam is tegen terrorisme. Dus wij moslims ook. Mensen moeten allemaal in een wereld leven, er maar een dus... Respect..!"
- T.C. Mevlut, FB en "Ik ben zelf moslim. Ik schaam mij kapot door dit soort incidenten. Ik begrijp heel goed dat mensen een afkeer krijgen van de Islam. Het boek kan heel mooi zijn, maar als radicale mensen dit zo in de praktijk brengen, is dat geen goede reclame voor het geloof. Moslims moeten opstaan en dit soort dingen publiekelijk veroordelen. Straks denken de mensen dat alle moslims zo zijn. Ik ben Charlie Hebdo. Zo.. wie volgt?" - Hüsevin, FB.

Naast moslims zijn er ook christenen die moslims 'een hart onder de riem steken':

"Ik heb echt medelijden voor alle moslims die nu de schuld krijgen, van daden waar zij niks mee te maken hebben. Ik ben zelf christelijk, maar dit kan gewoon niet meer dit is onmenselijk, laat god ons op het goede pad leiden" - Selina, FB en "Ik ben zelf Christelijk.. Maar naar mijn mening staat er in geen 1 BOEK dat je mag 'doden', 'moorden', etc....Dus dit soort wezens wie diti doen zijn ongelovig en zijn zekers geen mensen....dus hou op met een geloof te beschuldigen wie hier niet verantwoordelijk voor is.." - Abra, FB.

Daarnaast zijn er aanhangers van dit frame die de rol van de dader en van het slachtoffer verschuiven:

"De laffe daad keur ik af, maar dat mensen nu alweer de schuld richting de moslims schuiven zonder dat er nog sprake is geweest van een feitelijk onderzoek??..en het dan ook nog hebben over 'die kutmoslims' of 'schapeneukers'.. niet alleen de extremistische islam helpt het land naar de verdommenis, maar dat doen de mensen die reageren zoals ik net aangaf ook met een net zo groot aandeel (..) - Robert, FB en "Aan mijn Moslim-broeders en zusters, Ik sta als Christen naast jullie. Niet de vrijheid van meningsuiting is vandaag het grootste slachtoffer. Noch de satire of zelfs het vrije westen. Naast de 12 afgeslachte mensen zijn jullie slachtoffer geworden van en klein groepje doorgedraaide fanatici die cliamen vanuit jullie geloof te

hebben gehandeld, maar die juist jullie godsdienstvrijheid en jullie veiligheid hebben aangevallen. Hun barbarisme zal ongetwijfeld tot gevolg hebben dat niet-moslims jullie met nog meer argwaan en misschien zelfs haat tegemoet zullen treden. En dat terwijl jullie er niets mee te maken hebben en er ook niets mee te maken willen hebben. Daarmee dreigen jullie de grootste slachtoffers te worden van deze zinloze terreurdaad. Weet dat ik aan deze polarisatie niet deelneem. Vanuit mijn geloof bid ik voor jullie en onze vrede” - Dick, FB.

Wat opvalt is dat deze framevertegenwoordigers meer openstaan voor een discussie dan de aanhangers van frame 1. Ook wordt er hier meer opgeroepen om over te gaan tot actie (*“Laat verdomme zien dat jullie hier niet achter staan (..) ga de straat op en laat je horen dat je niet achter deze zogenaamde moslims staat. Want, het gaat van kwaad naar erger worden (..)”* - Maarten, FB).

4.3 Frame 3: ‘Het is een complot’

Het derde en laatste frame dat kan worden onderscheiden is het ‘Het is een complot’-frame. Vertegenwoordigers van dit frame staan zeer wantrouwend tegenover de berichtgeving van de media. Zij geloven dat de aanslag op Charlie Hebdo een complot is. De media spelen daar een grote rol bij door dit niet aan het publiek te laten zien (probleemdefiniëring). De verantwoordelijkheid ligt dus bij de media: zij zijn de schuldigen door niet de waarheid te vertellen en ze berichten te eenzijdig (causale verantwoordelijkheid). De media moeten kritischer zijn en niet alleen ‘westerse propaganda’ naar buiten brengen (oplossing) en daarnaast moet je zelf ook niet alles zomaar aannemen wat de media je vertellen maar juist kritisch nadenken (handelingsperspectief). Aanhangers van dit denkbeeld vinden dat het publiek wordt voorgelogen door de media en dat er een gebrek aan objectiviteit en verscheidenheid is (morele basis). Hieraan ligt wantrouwen ten opzichte van de media ten grondslag en de huidige manier van berichtgeven is kwetsend voor bepaalde groepen (emotionele basis). Van de drie frames is dit frame het minst dominant, maar het was wel in vrijwel elke discussie onder de berichten over Charlie Hebdo op de NOS Facebookpagina aanwezig.

Frame 3: Het is een complot				
Reasoning devices				
Probleem-definiëring	Causale verantwoordelijkheid	Oplossing/ Handlingsperspectief	Morele basis	Emotionele basis
De aanslag op Charlie Hebdo is een complot en de media laten ons dit niet zien.	De media zijn de schuldigen, zij vertellen ons de waarheid niet. Ze berichten te eenzijdig.	De media moeten kritischer zijn en niet alleen 'westerse propaganda' naar buiten brengen. Zelf moet je niet alles geloven wat de media je vertellen, maar kritisch nadenken.	We worden voorgelogen door de media. Een gebrek aan objectiviteit en verscheidenheid.	Wantrouwen t.o.v. de media. De huidige manier van berichtgeven is kwetsend voor bepaalde groepen.

Figuur 5 Frame 3: reasoning devices

Het argument dat voorstanders van dit frame aandragen om het standpunt 'Het is een complot' kracht bij te zetten is dat de media niet te vertrouwen zijn. De media zouden niet de waarheid laten zien maar het publiek van een eenzijdige verklaring voor de aanslag willen voorzien. De NOS zou aan 'propaganda' doen en het publiek willen misleiden met leugens en onwaarheden:

"DIT IS ENE AL FAKE! NOS schaam jullie diep met jullie propaganda verhaaltjes. Gelukkig geloven meeste mensen jullie niet na zoveel bewijzen dat het allemaal een spel was." - Sarah, FB en "(..) laten we wijzer zijn en ons niet laten vergiftigen met rare ideeën de ons door de media worden voorgeschoteld" - Diana, FB en "Hahah dat jullie nog de media geloven! Mensen die de media geloven zijn zo stupid ze 'hersenspoelen' je ze zenden uit was ze zelf willen (je laten geloven). Mijn tante die in Frankrijk woont heeft over ID kaarten niets gehoord op het Franse nieuws alleen in Nederland kan dit. En we weten allemaal hoe goed NOS is in het verdraaien van nieuws als jullie dat artikel op fb hadden gelezen begrijp je wat ik bedoel." - Nordin, FB en "Mensen dit is de MEDIA!! Er is nog niks officieels bekend gemaakt door de regering. Wacht af.."- Nils, FB.

De reden waarom de media het publiek zouden misleiden is om de islam in een kwaad daglicht te zetten ("*Media verdraait alles zolang ze de islam maar kunne zwart maken.*" - Shahid, FB).

Er worden veel alternatieve verklaringen voor de aanslag gegeven:

"Dit is omdat frankrijk palestinië heeft erkend dit is de werk van mosad zodat e nu iedereen denkt weer extremisten" - Mehmet, FB en "Heel toevallig wanneer Frankrijk Palestina wilt

erkennen is er een gijzeling in een JOODSE supermarkt.. 'toeval'. Politiek zoals alle andere vieze spelletjes. De joden domineren de wereld, mensen die de media volgen zijn dom weg in trance" - Mina, FB.

Frame 3: Het is een complot	
Framing devices	
Metaforen/ Kernbegrippen	Voorbeeld
De aanslag is fake, hoax, in scène gezet, <u>False Flag operation, inside job</u> , daders zijn ingehuurd, de geheime dienst heeft het gedaan, vooropgezet plan, media verdraaien alles, willen de islam zwart maken.	<p>"We moeten ons niet laten vergiftigen met rare ideeën die de media ons voorschotelen."</p> <p>"Kijk eens voorbij de media en gebruik je verstand."</p> <p>"De daders zijn ingehuurd door de overheid om voor een paar miljoen wat spanning in de wereld te brengen."</p> <p>"NOS waarom liegen jullie je eigen volk voor?"</p> <p>"NOS je bent weer goed bezig, stelletje idioten achter de schermen! Waarom beseffen jullie nog steeds niet dat jullie de echte moslim Nederlanders nog steeds heel erg aan het kwetsen zijn?"</p> <p>"NOS schaam jullie diep met jullie propaganda verhaaltjes."</p>

Figuur 6 Frame 3: framing devices

Waar frame 1 en 2 recht tegenover elkaar staan en elkaar uitsluiten, overlappen frame 2 en frame 3 elkaar enigszins. Sommige aanhangers van frame 3 denken namelijk dat de aanslag een complot is om op die manier de moslims in een kwaad daglicht te zetten:

"Trouwens natuurlijk zeggen ze moslims !! om het westen/de wereld weer op zijn kop te zetten! net als bij 9/11. Moslims zijn een grote groep als die terroristen in Parijs niet zeiden dat ze moslims waren dan zou de mensheid vast denken oh het is in PARIJS niet in Nederland.. maar nu ze zeggen moslims willen ze dat elke land gaat vrezzen. Het is de werk van mossad en de cia zogenaamd hebben de daders net zoals 11 september hun id kaarten laten liggen hoed dom zijn de mensen die dit nog gelooft." - Soumaya, FB.

Hoewel frame 3 op zichzelf staat, is er een aantal mensen dat tegen het complotdenken ingaat. Dit gebeurt volledig *off topic*: er wordt niet inhoudelijk ingegaan op de berichten over de aanslag, maar op de mensen die kenbaar maken te geloven dat de aanslag een complot is. Het complotdenken wordt belachelijk gemaakt:

“Tuurlijk tis n complottttt pffffff” - Irma, FB en “O gelukkig die moslims zijn weer onschuldig.! Jongens geen probleem alles is in scène gezet er was niks aan de hand. Allah alhbar sialamalijkom galamagalama” - Chris, FB en “Mensen die zeggen dat het een groot toneelstuk is in 3..2..1..” - Wesley, FB.

Framevertegenwoordigers zijn hier zowel moslims als niet-moslims. Naar schatting zijn deze groepen ongeveer even groot. Dat complotdenken ‘een band scheidt’ tussen beide partijen blijkt uit reacties waarin een andere partij als dader wordt aangewezen:

“Aanslag gepleegd door de geheime dienst en de moslims krijgen zoals altijd weer de schuld. Het is zo toevallig allemaal, mensen laat je toch niet in de maling nemen. We worden tegen me kaar opgezet, wie heeft hier baat bij ?? Ik word hier zo moe van altijd het zelfde spelletje, stelletje rotzakken die dit gedaan hebben.” - Faik, FB en “Is gewoon in scene gezet, je hoeft de filmpjes op youtube, vimeo of dailymotion en de alternatieve media er na te slaan, wordt je een klap wijzer en dit gaat al 100 jaar zo.” - Martin, FB.

De vertegenwoordigers van dit frame hebben een actieve houding en proberen anderen dan ook van dit denkbeeld te overtuigen:

“Dit is het effect van het dagelijkse nieuws (propaganda) mensen geloven alleen de media die hoog staan (..) Hoe kan je het nieuws geloven? Zoals ze zeggen: mensen die onbekend voor je zijn moet je niet vertrouwen. Is het nieuws dan wel te geloven? Die mensen ken je toch ook niet? Wordt is wakker mensen.” - Mimo, FB.

Zoals hiervoor besproken in paragraaf 4.3 is er ook een aantal mensen die tegen het complotdenken ingaat. Uit een steekproef blijkt dat dit enkel niet-moslims zijn. Er zijn in de reacties geen moslims te vinden die zich uitspreken tegen het complotdenken. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat zij hun medegelovigen niet (openbaar) willen of durven afvallen.

4.4 Samenvatting

De resultaten van dit onderzoek tonen aan dat er drie frames naar voren komen in online discussies over de aanslag op Charlie Hebdo op de Facebookpagina van de NOS: (1) ‘De moslims hebben het gedaan’, (2) ‘De islam krijgt onnodig de schuld’ en (3) ‘Het is een complot’. Ieder frame heeft eigen inzichten en ideeën over de aanslag, de schuldigen, de oorzaak, etc.

5 CONCLUSIE EN DISCUSSIE

In dit hoofdstuk zal antwoord worden gegeven op de hoofdvraag die centraal staat in dit onderzoek: *'Welke frames komen op het vernaculaire web naar voren als het gaat om de aanslag op Charlie Hebdo?'.* Aan de hand van de resultaten zoals besproken in hoofdstuk vier, zullen in dit hoofdstuk conclusies worden getrokken. Vervolgens zal in de discussie het verloop van het onderzoeksproces worden besproken en zullen er aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek.

5.1 Conclusie

In dit onderzoek is gekeken welke frames naar voren komen in de reacties op berichten over de aanslag op Charlie Hebdo op de Facebookpagina van de NOS. Dit is gedaan door middel van een kwalitatieve inductieve framinganalyse. Er is open gecodeerd, axiaal gecodeerd en selectief gecodeerd. Deze drie stappen verliepen simultaan. In totaal zijn 3948 reacties geanalyseerd. Uit de frameanalyse zijn de volgende drie frames voortgekomen:

1. 'De moslims hebben het gedaan'.
2. 'De islam krijgt onnodig de schuld'.
3. 'Het is een complot'.

Deze drie dominante frames zijn uiteengezet in een framingmatrix. Het frame 'De moslims hebben het gedaan' komt het meest overtuigend naar voren. Naar schatting in meer dan de helft van de reacties. Framevertegenwoordigers zijn merendeels ongelovige mensen en een klein deel bestaat uit aanhangers van het christendom. Het tweede frame, 'De islam krijgt onnodig de schuld', is ook zeker dominant aanwezig. Framevertegenwoordigers zijn hier zowel moslims als christenen, die hun medegelovigen steun willen betuigen of moslims vrij willen pleiten uit de daderrol die in de reacties wordt gesuggereerd. Frame 1 en 2 staan op deze manier recht tegenover elkaar. Bovendien sluiten ze elkaar uit: in de reacties is niemand gevonden die beide frames vertegenwoordigt. Het derde frame, 'Het is een complot', komt van de drie frames het minst vaak naar voren, maar is alsnog in de reacties onder bijna alle berichten terug te vinden. Framevertegenwoordigers zijn hier zowel moslims als niet-moslims. Frame 2 en 3 overlappen elkaar deels: een aantal vertegenwoordigers gebruikt complotdenken om op deze manier alternatieve daders aan te wijzen en te bewijzen dat de islam onnodig de schuld krijgt.

Aanhangers van het 'De moslims hebben het gedaan'-frame zijn het meest stellig in hun mening en staan het minst open voor een discussie. Bij het 'De islam krijgt onnodig de schuld'-frame is dit anders;

vertegenwoordigers staan meer open voor een discussie en roepen anderen op om over te gaan tot actie om tot een oplossing te komen. Dit is hetzelfde bij de aanhangers van het 'Het is een complot'-frame, ook hier proberen zij anderen van dit denkbeeld te overtuigen.

Dit onderzoek brengt de denkbeelden rondom de aanslag op Charlie Hebdo in kaart, zoals deze naar voren komen op de Facebookpagina van de NOS, een medium dat valt onder het vernaculaire web. Deze denkbeelden zijn gepresenteerd in drie dominante frames. Zoals besproken in paragraaf 2.1 biedt het vernaculaire web de mogelijkheid om verschillende 'waarheden' naast elkaar te leggen. Dit wordt bevestigd door de verschillende frames die naar voren komen.

Dat het vernaculaire een discours is dat bestaat binnen de dominante cultuur, maar wel apart daarvan, zoals gesteld in paragraaf 2.2.1, blijkt ook wanneer je de frames bekijkt. De denkbeelden die hier naar voren komen, leven blijkbaar onder de bevolking en bestaan dus binnen de dominante cultuur. Maar ze staan er wel los van, omdat je deze denkbeelden niet direct tegenkomt in berichtgeving van de traditionele media. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het lokale discours, de frames die naar voren komen, zich onderscheidt van het discours van grote instituties.

5.2 Discussie

Zoals besproken in de inleiding levert dit onderzoek een bijdrage aan de tot nu toe ontbrekende literatuur rondom de combinatie van framing, sociale media en de aanslag op Charlie Hebdo. Het onderzoeksmateriaal, bestaande uit Facebookreacties, is interessant omdat het om reacties op een Facebookpagina van een officieel nieuwsmedium, namelijk de NOS, gaat. Hier kruist het institutionele met het niet-institutionele, zoals besproken in paragraaf 2.2. Bovendien is de kans groot dat je op de Facebookpagina van de NOS verschillende stemmen hoort. Dit in tegenstelling tot onderzoeken waarin bijvoorbeeld reacties op fora worden geanalyseerd. Het verschil hiertussen is dat mensen een forum actief moeten bezoeken, met waarschijnlijk al een zekere interesse in het onderwerp en de behoefte over dat onderwerp mee te praten. Met Facebook is dit anders, hier komen discussies 'naar je toe', zonder dat je hier veel bewuste handelingen voor moet uitvoeren.

Zeker niet minder belangrijk is de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek. Sinds de aanslag op Charlie Hebdo zijn er verschillende andere aanslagen van dit kaliber, dan wel groter, gepleegd. Gevreesd wordt dat dit in de toekomst nog vaker en op nog grotere schaal gaat plaatsvinden. Dit zal de kloof tussen autochtonen en allochtonen zoals besproken in paragraaf 2.4 alleen nog maar doen laten groeien. Daarom moet er vaker worden nagegaan wat er wordt gezegd in discussies omtrent dit onderwerp op sociale media. Het is een handig middel voor research. Het denken in complottheorieën

bijvoorbeeld, is in de traditionele media een onderbelicht thema. Niet alleen onderbelichte thema's komen op het vernaculaire web aan het bod, maar ook groepen die in de traditionele media misschien minder snel aan het woord komen. Op het vernaculaire web kan iedereen zich uiten en hier wordt ook volop gebruik van gemaakt. De verschillende perspectieven die daar worden laten zien zijn waardevolle informatie in het maatschappelijk debat.

Dit onderzoek is uitgevoerd door middel van een kwalitatieve inductieve framinganalyse, gebaseerd op de visie van Van Gorp. De stappen die hij beschrijft zorgden voor veel structuur tijdens het analyseproces. Door het simultaan laten verlopen van deze stappen kon de materie goed eigen worden gemaakt en kon er diep op het materiaal worden ingegaan.

Desondanks heeft dit onderzoek wel enkele beperkingen. Door de grote hoeveelheid onderzoeksmateriaal is het handhaven van volledige objectiviteit door de onderzoeker onmogelijk. Het coderingsproces is, ondanks het herhaaldelijk doorlopen van de stappen en de voortdurende vergelijking, toch enigszins subjectief. In vervolgonderzoek kan dit voorkomen worden door meerdere codeurs, onafhankelijk van elkaar, te laten werken met hetzelfde materiaal.

Daarnaast wordt er in dit onderzoek aangetoond welke frames naar voren komen, maar niet exact in welke mate. Er wordt alleen een schatting gedaan. Naast een kwalitatief onderzoek zou een kwantitatief onderzoek een nuttige toevoeging zijn, om aan te kunnen tonen welk frame in welke mate naar voren komt. Dit onderzoek kan een startpunt zijn voor zo'n kwantitatief onderzoek.

Literatuurlijst

- Aupers, S. (2012). 'Trust no one': Modernization, paranoia and conspiracy culture. *European Journal of Communication, 27*(1), 22-34.
- Blok, S. (2012). Framing in de berichtgeving over Anders Breivik en Tristan van der Vlis. Geraadpleegd van <http://dare.uva.nl/cgi/arno/show.cgi?fid=356553>.
- Brants, K. (2008). Media, politiek en de spiraal van wantrouwen. In B. Snels, & N. Thijssen, *De grote kloof: verhitte politiek in tijden van verwarring*. Amsterdam: Boom.
- Burger, P. (2014). *Monsterlijke verhalen: Misdaadsagen in het nieuws en op webforums als retorische constructies*. Den Haag: Boom Lemma.
- Cappella, J.N. (2002). Cynicism and social trust in the new media environment. *Journal of Communication, 52*(1), 229-241.
- Deuze, M. (2004). *Wat is journalistiek?* Amsterdam: Het Spinhuis.
- Entman, R.M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication, 43*(4), 51-58.
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion: A constructionist approach. *American Journal of Sociology, 95*, 1-37.
- Gans, H. (1979). *Deciding what's news*. New York: Pantheon Books.
- Gevers, A. (1998). *Uit de zevende: vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam*. Het Spinhuis.
- Giglietto, F., & Lee, Y. (2015). To Be or Not to Be Charlie: Twitter hashtags as a discourse and counter-discourse in the aftermath of the 2015 Charlie Hebdo shooting in France. Geraadpleegd van http://ceur-ws.org/Vol-1395/microposts2015_proceedings.pdf#page=41.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. New York: Harper & Row.
- Gronke, P., & Cook, T.E. (2007). Disdaining the media: The American public's changing attitudes toward the news. *Political Communication, 24*(3), 259-281.

- Hout, T. van, & Burger, P. (2015). Mediatization and the language of journalism. Geraadpleegd van https://www.tilburguniversity.edu/upload/3cdc7bf7-8e54-4c8e-a318d249b9165e47_TPCS_131_Van%20Hout-Burger.pdf
- Howard, R.G. (2008a). The Vernacular Web of Participatory Media. *Critical Studies in Media Communication*, 25, 490–512.
- Howard, R.G. (2008b). Electronic hybridity. The persistent processes of the vernacular web. *Journal of American Folklore*, 121, 192-218.
- Huijink, W.J.J., & Dagevos, J.M., Gijsberts, M., & Andriessen, I. (2015). *Werelden van verschil*. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.
- Keeley, B. (1999). Of Conspiracy Theories. *The Journal of Philosophy*, 96(3), 109-126.
- Koetsenruijter, W. & Van Hout, T. (2014). *Beknopt Handboek Methoden van Journalism Studies*. Den Haag: Boom Lemma.
- Lakoff, G. (2004). *Don't think of an elephant: Know your values and frame the debate – The essential guide for progressives*. White River Junction: Chelsea Green.
- Lantis, M. (1960). Vernacular culture. *American Anthropologist*, 62(2), 202-216.
- Lee, T.T. (2005). The liberal media myth revisited: An examination of factors influencing perceptions of media bias. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49(1), 43-64.
- Pan, Z. & Kosicki, G. (1993). Framing analysis: an approach to news discourse. *Political Communication*, 10, 55-75.
- Pleijter, A. (2006). *Typen en logica van kwalitatieve inhoudsanalyse in de communicatiewetenschap*. Proefschrift, Radboud Universiteit, Nijmegen.
- Pritchard, D. (2000). Introduction: The process of media accountability. In D. Pritchard (Ed.), *Holding the media accountable: Citizens, ethics, and the law* (pp. 1-10). Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Reese, S., Gandy, O., & Grant, A. (Eds.) (2001). *Framing public life*. Mahwah, NJ: Erlbaum.

- Shadid, W. (2005). Berichtgeving over moslims en de islam in de westerse media: beeldvorming, oorzaken en alternatieve strategieën. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 33(3), 330-346.
- Singer, J. (2005). The Political J-blogger: normalizing a new media form to fit old norms and practices. *Journalism*, 6(2), 173-198.
- Sunstein, C. R., & Vermeule, A. (2009). Conspiracy theories: Causes and cures. *Journal of Political Philosophy*, 17, 202–227.
- Tackett-Gibson, M. (2008). Constructions of Risk and Harm in Online Discussions of Ketamine Use. *Addiction Research and Theory*, 16(3), 245–257.
- Tillie, J. (2008). *Gedeeld land. Het multiculturele ongemak van Nederland*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Tsfati, Y., & Cappella, J. N. (2003). Do people watch what they do not trust? Exploring the association between news media skepticism and exposure. *Communication Research*, 30(5), 504-529.
- Van Bortel, P. (2013). *Wij en de Media*. Kalmthout: Pelckmans.
- Van Dijk, T. (2000). Media, racism and monitoring. *Media development*, 47(2), 7-10.
- Van Gorp, B. (2006). Een constructivistische kijk op het concept framing. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 34(3), 246-256.
- Van Gorp, B. (2007). Het reconstrueren van frames via inductieve inhoudsanalyse: uitgangspunten en procedures. *Kwalon*, 12(2), 13-18.
- Van der Wurff, R. & Schönbach, K. (2012). *Publieke verwachtingen van journalistieke accountability*. ASCoR, Amsterdam, Netherlands.
- Wonderen, R. van, & Wagenaar, W. (2015). *Antisemitisme onder jongeren in Nederland. Oorzaken en triggerfactoren*. Utrecht: Verweij-Jonker Instituut.
- Van der Woude, M. (2007) De hedendaagse beheersingscultuur als zondeboksamenleving. *PROCES*, 86(4): 159–167.
- Van Dijk, R. (2006). Framing al-Qaeda. Geraadpleegd van <http://dare.uva.nl/cgi/show.cgi?fid=31579>.